

Fresco's uit 1700 -1600 v.Chr. (Museum van Prehistorisch Thera, via Wikimedia Commons).

Eiland ontploft

Het eilandje Santorini in de Egeïsche Zee, tachtig kilometer ten noorden van Kreta, heette in de oudheid Thera. Er zijn schitterende ruïnes uit de bronstijd gevonden die volgens sommigen de restanten zijn van het verdwenen Atlantis dat Plato beschreef. Zeker is in elk geval dat een vulkaanuitbarsting rond 1650 v.Chr. het halve eiland wegsloeg. Konden de bewoners vluchten voordat de catastrofe hen trof?

Thera moet aan het begin van de 5de eeuw v.Chr. een Griekse stadstaat zijn geweest. De schrijver Thucydides neemt het eiland namelijk op in zijn lijst van Spartaanse bondgenoten bij het begin van de eerste Peloponnesische oorlog (431 v.Chr.), waarin Sparta en Athene om de hegemonie streden. We weten niet precies wanneer de eerste kolonisten zich op Thera hebben gevestigd. In de 19de eeuw maakten archeologen uit onder andere sporadische vondsten van Minoïsch aardewerk op dat het eiland in de bronstijd (3000-1000 v.Chr.) onder invloed moet hebben gestaan van de Minoïsche beschaving, waarvan het centrum lag op Kreta. Thera leek een 'kleine' vazalstaat van het grotere Kreta. Dit beeld veranderde drastisch in 1967. Heftige regenval had een proces van erosie op gang gebracht waardoor net buiten Akrotini, het grootste dorp op het eiland, restanten van fresco's zichtbaar werden. Na verder graven werd duidelijk dat onder een dikke laag

deels versteend vulkanisch as een complete stad verborgen lag en inmiddels is een belangrijk deel ervan blootgelegd. Het gaat om een grote welvarende stad uit de bronstijd, tientallen hectares groot. De bewoners leefden in luxe. Hun huizen, sommige voorzien van een aparte badruimte en een privétoilet, telden twee tot drie etages. De ruime, goed geventileerde woonvertrekken, die meestal op de eerste verdieping lagen, waren bijna allemaal versierd met soms metershoge felgekleurde fresco's. Onder de goed geplaveide straten lag een apart aangelegd riolerings- en afwateringssysteem.

Dit alles wijst erop dat Thera niet het kleine broertje van Kreta

Atlantis

De ontploffing en eropvolgende implosie van een deel van Thera waren zo verwoestend, dat sommige onderzoekers een verband legden met de ondergang van Atlantis. Plato beschrijft de geschiedenis van dit eiland in zijn dialogen *Timaeus* en *Critias*. De aanhangers van het idee dat Atlantis Santorini is (hun argumenten zijn onder andere te lezen op <http://decadevolcano.net/santorini/atlantis.htm>) gaan er van uit dat Plato zich baseerde op historische gebeurtenissen, maar hiervoor bestaat geen enkel bewijs.

was maar een zelfstandige stadstaat. In cultureel opzicht vertoonden de eilanden weliswaar een sterke gelijkens, maar Thera had ook een geheel eigen karakter, wat vooral tot uiting kwam in de fresco's. De vrouwen hierop dragen bijvoorbeeld andere sieraden en kleding dan vrouwen op fresco's in het paleis van Knossos. Ook afbeeldingen van exotische dieren en planten zoals gazellen, apen en palmen zijn wel op Thera gevonden maar komen op Kreta niet voor.

Gigantische as- en puinwolken

Hoewel de opgravingen bij Akrotini veel nieuwe informatie hebben opgeleverd over de bronstijd op Thera, hebben ze ook vragen opgeroepen. De belangrijkste: hoe is deze bloeiende samenleving zo abrupt tot een einde gekomen? Alles wijst er namelijk op dat de stad – en vermoedelijk het hele eiland – plotseling is verlaten. Het is opvallend dat er nergens lichamen zijn gevonden en zelfs dierenlijken ontbreken. De stad is bedolven geraakt door een dikke laag as. Een vulkaanuitbarsting is de meest voor de hand liggende verklaring, dit is tenslotte een vulkanisch eiland. Maar hoe kan het dan dat de huizen nauwelijks beschadigd zijn? De meeste staan tot aan de dakrand overeind. In sommige huizen lijkt het er bovendien op dat de bewoners hun spullen hebben weggehaald voordat de as de gebouwen bedolf. Waren ze gewaarschuwd voor het naderende onheil? Konden ze nog op tijd weggelopen? Of zijn ze om een andere reden vertrokken en werd de reeds verlaten stad pas bij een latere vulkaanuitbarsting onder de as bedolven? Archeologen staan nog altijd voor een raadsel. Het meest waarschijnlijk is dat de bewoners om nu nog onbekende redenen Thera hebben verlaten vlak voor de grote uitbarsting die het eiland omstreeks 1650 v.Chr. trof en die dermate zwaar was dat de vulkaan deels is geïmplodeerd. Zo is de met zeewater gevulde caldera ontstaan die nu het midden van het eiland vormt. De kracht van deze ontploffing moet zo extreem zijn geweest dat in het gehele Middellandse Zee-bekken enorme vloedgolven

ontstonden. Uit opgravingen op Kreta blijkt dat het grote paleis in die periode door een natuurramp, vermoedelijk een tsunami, een ruïne werd en dat ook in kuststeden sporen van verwoesting uit die tijd te vinden zijn. De hemel was langere tijd verduisterd door gigantische as- en puinwolken, het klimaat raakte ontregeld. De grote sociale en economische veranderingen zoals migratiegolven die archeologen en historici halverwege het tweede millennium v.Chr. constateren in Griekenland, de kuststreek van Turkije en tot in Noord-Afrika, worden over het algemeen hieraan toegeschreven. Toch zijn er nog vragen. De datering van de eruptie rond 1650 v.C. – op grond van C14-dateringen en isotopenonderzoek – correspondeert niet overal met de gebruikelijke, op schriftelijke bronnen en archeologisch onderzoek gebaseerde chronologie. Zo worden de sociale onrust en invasies die Egypte troffen en die vrijwel zeker het gevolg waren van een grote natuurramp zoals een vulkaanuitbarsting, doorgaans ruim twee eeuwen later gedateerd. Meer archeologisch en geologisch onderzoek op Santorini is dus nodig. De beroemde oceanograaf Robert Ballard, die onder andere het wrak van de Titanic heeft gevonden, wil met een onbemande onderzeeër afdalen in de caldera. Anderen hopen sporen van de antieke haven van Thera aan te treffen. Zouden de mensen hier soms heen zijn gevlucht, net als in Herculaneum toen in 79 de Vesuvius was uitgebarsten? In een botenhuis daar zijn lichamen gevonden...

Joost Vermeulen is journalist.

De schepping van Thera

Het is een van de mooiste scheppingsverhalen die er bestaan: de Griek Apollonius van Rhodos (geboren ca. 295 v.Chr.) vertelt in zijn epos over de tocht van Jason en zijn Argonauten hoe Thera ontstond. De goden schonken aan Eufemos, een trouwe metgezel van Jason, een kluit aarde. Ik droomde, zegt Eufemos, 'dat uit de kluit aarde een wonderschone vrouw tevoorschijn kwam. [...] Ik begeerde haar en bedreef de liefde met haar. [...] Zij zei daarna, vrees niet, ik ben een kind van Triton. Zet mij neer bij Nereus' meisjes, dan kan ik de zee ingaan en wonen bij het eiland der Verschijningen. Pas in de toekomst zal ik naar het zonlicht gaan om de beschermster van jouw nageslacht te zijn.' Jason verklaart de droom als volgt: 'Een schitterende eer valt je te beurt. De goden zullen deze kluit tot een eiland maken, dan kunnen in de toekomst jouw kindskinderen er wonen.'

Ze werpen vervolgens de kluit in het water en er komt een eiland omhoog. Het krijgt als naam de Schoonste en Apollonius vertelt de lezers dat Eufemos' verre nazaten er inderdaad terecht komen, te beginnen bij Theras Autesion, die hen naar het eiland leidde dat hij naar zichzelf Theras noemde.

citaten uit Apollonius van Rhodos, De tocht van de Argonauten (Athenaeum, Polak & Van Genneep, 2000, vertaling Wolther Kassies).